

ΤΟ ΠΑΘΟΣ ΤΩΝ ΦΙΛΙΚΩΝ

ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΓΚΟΥ Κ. ΗΛΙΑ ΒΕΝΕΖΗ

Ἀναθυμούμεθα τὶς τελευταῖες φράσεις τοῦ Ὁρκου τῶν Φιλικῶν. Ἐλεγαν:

«Τέλος, ὀρκίζομαι εἰς σέ, ὦ ἱερὰ καὶ ἀθλία πατρίς! Ὁρκίζομαι εἰς τὰς πολυχρονίους βασάνους Σου. Ὁρκίζομαι εἰς τὰ πικρὰ δάκρυα, τὰ ὅποια τόσους αἰῶνας ἔχυσαν τὰ ταλαίπωρα τέκνα σου. Εἰς τὰ ἴδια μου δάκρυα, χυνόμενα κατὰ ταύτην τὴν στιγμήν, καὶ εἰς τὴν μέλλουσαν ἐλευθερίαν τῶν ὁμογενῶν μου, ὅτι ἀφιερώνομαι ὅλος εἰς Σέ. Εἰς τὸ ἐξῆς, Σὺ θέλεις εἶσαι ἡ αἰτία καὶ ὁ σκοπὸς τῶν διαλογισμῶν μου. Τὸ ὄνομά Σου ὁ ὁδηγὸς τῶν πράξεών μου, καὶ ἡ εὐτυχία σου ἡ ἀνταμοιβὴ τῶν κόπων μου. Ἡ θεία Δικαιοσύνη νὰ ἐξαντλήσῃ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς μου ὅλους τοὺς κεραυνούς της, τὸ ὄνομά μου νὰ εἶναι εἰς ἀποστροφὴν, καὶ τὸ ὑποκείμενόν μου τὸ ἀντικείμενον τῆς κατάρας καὶ τοῦ ἀναθέματος τῶν ὁμογενῶν μου, ἂν ἴσως λησιμονήσω εἰς μίαν στιγμήν τὰς δυστυχίας των καὶ δὲν ἐκπληρώσω τὸ χρέος μου. Τέλος, ὁ θάνατός μου ἂς εἶναι ἡ ἀφευκτος τιμωρία τοῦ ἁμαρτήματός μου...».

Εἶναι οἱ τελευταῖες φράσεις τοῦ Μεγάλου Ὁρκου τῶν Φιλικῶν, πὸν τὸ ὕφος του παραπέμπει σὲ κείμενα μνημειώδη, στὸ ὕφος τῆς Βίβλου. Ποιοί, ἦταν, λοιπόν, αὐτοὶ οἱ ἄνδρες πὸν βρῆκαν νὰ διατυπώσουν σ' αὐτὸ τὸ ὕφος τὸ πάθος πὸν τοὺς ἔκαιε; Ἦταν — οἱ πρῶτοι, πρῶτοι τους — ταπεινοὶ καὶ ἄσημοι. Τόσον ταπεινοὶ καὶ τόσον ἄσημοι πὸν ἤθελαν νὰ ταφοῦν μέσ' στὴν ἀνωνομία τους, νὰ κρυφτοῦνε, μὴν τύχη καὶ μάθουν οἱ ἄλλοι, ὁ κόσμος πὸν ἐμνεῖτο εἰς τὸ Μυστήριον, ποιά ἦταν ἡ Ὑπερτάτη Ἀρχὴ πὸν κινοῦσε τὰ νήματα.

Ἄς τοὺς παρακολουθήσουμε αὐτοὺς τοὺς πρῶτους τῆς Ὑπερτάτης Ἀρχῆς, ἓνα βραδυνό, μέσ' στὴν ἀπεραντοσύνη τῆς τσαρικής Ρωσίας. Σὲ

μιά παράλια πόλη τῆς Μαύρης Θαλάσσης, στήν Ὀδησσό, ὅπου τὸ ναυτικὸ δαιμόνιο τῶν Ἑλλήνων συγκέντρωσε πολλοὺς κληρονόμους τῆς τύχης ἐρχόμενους ἀπ' τὰ βουνὰ καὶ τὰ νησιά τῆς Ἑλλάδος. Εἶναι ὁ Νικόλαος Σκουφᾶς ἀπ' τὸ χωριὸ Κομπότι τῆς Ἀρτας, εἶναι ὁ Ἀθανάσιος Τσακάλωφ ἀπ' τὰ Ἰωάννινα, καὶ ὁ Ἐμμανουήλ Ξάνθος ἀπ' τὴν Πάτμο. Διὰ στεριανοί, εἶναι νησιώτης. « Ἀδύνατοι, ἀλλὰ φιλοπάτριδες τινες καὶ ἄξιοι Ἑλληνας, θὰ κατορθώσουν τὸν πόλεμον τῆς Ἑλλάδος » —, θὰ σημειώσῃ ἀργότερα ὁ ἱστορικός.

Πρῶτος ὁ Σκουφᾶς. Στὴν ἀρχὴ τῆς ζωῆς του ἔκανε σκούφους στὴν Ἀρτα, ὕστερα μίσησε στὴν Ὀδησσὸ καὶ ἔκανε ἐμπόρια, ὅπου καὶ χρεωκόπησε. « Ἐστερήθη πολὺ τὴν ὑπόληψίν του εἰς τὴν στάσιν τοῦ ὁποίου μετήρητο ἐμπορίου ». Καὶ σ' αὐτὴν τὴν ὥρα πού ἄλλοι χάνονται, αὐτὸς βρῆκε τὴ δύναμιν νὰ κοιτάξῃ μέσα του, τὴ συνειδήσιν του, νὰ κοιτάξῃ πίσω του, τὸ παρελθὸν τῶν πατέρων του, νὰ στοχασθῇ καὶ νὰ ὄνειροπολήσῃ. Θὰ εἶναι ὁ πρῶτος σπορευτής. « Ἦτο ἄνθρωπος ἀσθηρῶς ἠθικῆς — τὸν σκιαγραφεῖ ὁ Ἰωάννης Φιλήμων — μὲ εὐαίσθητον καὶ ἀγαθὴν καρδίαν, φιλόανθρωπος, ἐνεργητικὸς καὶ μὲ μέγαν πατριωτισμόν. Ἦτο μετρίας παιδείας, ἀλλὰ μεγάλης πείρας. Τὸ ὄνομα Ἑλλάς ἐθεώρει ὡς τὸ γλυκύτερον ὑποκείμενον τῶν στοχασμῶν του. Ἐτίμα τὴν ἀρετὴν καὶ τὸν ἐνάρετον ἄνθρωπον. Δὲν ἐχθρεύετο τοὺς Τούρκους, ἀλλὰ τὴν διοίκησιν καὶ τὴν πολιτικὴν των. Ἀστειὸς καὶ εὐάρεστος εἰς τὴν ὁμιλίαν καὶ τὰς ἐνθυμίαις, ἐνθυμεῖτο πολὺ τὴν εὐεργεσίαν, χωρὶς νὰ καταδέχῃται ἐκδικούμενος τὴν κακίαν τοῦ ἄλλου ». Ἔλεγε ὅτι δὲν εἶναι εὐτυχὴς αὐτὸς πού ἔχει χρήματα, ἀλλὰ ὁ ἐλεύθερος ἄνθρωπος. Καὶ ἀνώτερος τούτου, ἐκεῖνος πὸν θέλει ἐνεργήσει τὴν ἐλευθερίαν του.

Ὁ Σκουφᾶς σχετίσθηκε στὴν Ὀδησσὸ μὲ τὸν Ἰωαννίτην τὸν Τσακάλωφ. Τοῦτος ἤξερε κάμποσα γράμματα, ὁ πατέρας του, πού ἔκανε ἐμπόριο γουναρικῶν στὴ Νίζνα καὶ στὴ Μόσχα, τὸν εἶχε στείλει ἴσαμε τὰ Παρίσια νὰ σπουδάσῃ. « Ἦτο ἀνὴρ λίαν ἐχέμυθος, σκεπτικὸς, πάντοτε καὶ πᾶσαν ἐπίδειξιν ἀποφεύγων », σημειώνει πάλιν ὁ Φιλήμων. Ψυχὴ δυνατὴ, ὁ Τσακάλωφ, ἐλέγχει ἀδιάκοπα τὸ αἶσθημα, πρᾶττει ὑπακούοντας περισσότερο

στο νοῦ παρὰ στήν καρδιά. Καὶ ὅταν ἔλθῃ ἡ κρίσιμη ὥρα, αὐτὸς θὰ εἶναι πρὸς τὴν τολμήσῃ τὸ ὀδυνηρὸ ἔργο: αὐτὸς θὰ τολμήσῃ τὸ φόνο ἐνὸς ἀθλίου συντροφίου του, ὅταν ὁ φόνος θὰ γίνῃ ἡ ἀναπόφευκτη κάθαρσις τῆς προδοσίας.

Τρίτος πλάι τους, θαλάσσιο πνεῦμα, δαιμόνιο τοῦ ἑλληνικοῦ ἀρχιπελάγου, ὁ Πάπμος ὁ Ἐμμανουήλ Ξάνθος. Ἐμποράκος καὶ αὐτός. Ὑπάλληλος στήν ἀρχὴ τοῦ μεγαλεμπόρου Βασιλείου Ξένη στήν Ὀδησσό, πῆγε νὰ κάνῃ ὕστερα κἀνὶ περισσότερο: νὰ φέρῃ λάδια ἀπ' τὴν Ἡπειρο στὴ Ρωσία. Τότε σχετίσθηκε μὲ τὸν Σκουφᾶ καὶ μὲ τὸν Τσακάλωφ. Καὶ ἔγινε ὁ τρίτος σπορεύς.

Ἐκεῖ στήν Ὀδησσό. Ἔτος 1814. Ὁ Σκουφᾶς, ὁ Τσακάλωφ, ὁ Ξάνθος. «Διενυκτέρευον πολλάκις ὀλοκλήρους νύκτας εἰς τὰς γλυκείας ἐπαναλήψεις τῶν ἀπεραντολογιῶν των», σημειώνει ὁ ἱστορικός.

Τί ἔλεγον; Μακριὰ ἀπ' τὴν πατρίδα τους, πάντα οἱ Ἕλληνες γίνονται καλύτεροι. Ἡ νοσταλγία τῆς ἐφέστιας γῆς, ἡ ἀκοίμητη ἀγάπη τῆς παραμερίζει τὰ μικρὰ καὶ τὰ εὐτελεῖ, βάζει εὐγένεια στὸ αἶσθημα, παρακινεῖ σὲ ἀνιδιοτέλεια καὶ σὲ γενναιότητα. Στοχάζονταν, οἱ τρεῖς ξενιτεμένοι τῆς Ὀδησοῦ, τὴν κατάστασι τοῦ Γένους. Ποιὰ ἦταν τότε ἡ κατάστασι τῶν πνευμάτων; Ἔως τὸν καιρὸ τῆς ἰδρύσεως τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας οἱ Ἕλληνες ἀκολουθοῦσαν διαφορετικοὺς δρόμους: Ἄλλοι πολεμοῦσαν τὸν τύραννο καὶ πίστευαν πὸς μονάχα μὲ τὸν ἀδιάκοπο ἀγῶνα θὰ ἔλθῃ ἡ ἐλευθερία τοῦ ἔθνους. Ἄλλοι, — καὶ ἦταν οἱ πρὸ σημαίνοντες, οἱ πρὸ πεπαιδευμένοι — ἔλεγον πὸς ἦταν πρόωρο ἀκόμα νὰ ζητήσῃ ἡ Ἑλλὰς τὴν ἐλευθερίαν της. «Χρειάζεται, φίλε, — ἔγραφε ὁ Κοραῆς σ' ἕνα γράμμα του — πεντήκοντα τοῦλάχιστον ἀκόμη ἔτων παιδείαν τὸ Γένος διὰ νὰ ἔλθῃ εἰς κατάστασιν νὰ κατορθώσῃ τίποτε αὐτοκινήτως καὶ αὐτουργῶς». Ὁ κόμης Ἰωάννης Καποδίστριας διετύπωνε ἐπιγραμματικὰ αὐτὴ τὴν ἄποψη: «Πρέπει πρῶτον νὰ μορφώσωμεν Ἕλληνας, καὶ ἔπειτα νὰ κάμωμεν Ἑλλάδα». Τὸ Ἱερατεῖον παντὸς βαθμοῦ, οἱ θρόνοι τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, «θεωρούμενοι ὡς ἀστέρες ἀπλανεῖς εἰς τὴν σφαιρᾶν τῆς μεγάλης ὑποθέσεως τοῦ ἔθνους», οἱ διδάσκαλοι τοῦ Γένους — ὅλοι φρόντιζαν γι' αὐτὸν τὸ σκοπὸ. Ἀπὸ τὸν Κο-

ραῖ ἕως τὸν Ἄνθιμο Γαζῆ, ἀπὸ τὴν Ἀκαδημίαν τῶν Κυθωνιῶν ὡς τῆ Σχολῇ τῆς Πάτιμου καὶ τὸ Παιδευτήριον τοῦ Ἀρχιεπέλαγους στῆ Σίφνῳ, ἄνδρες ποὺ πίστευαν στὴν ἀνάγκη νὰ ξυπνήσῃ τὸ Γένος μὲ τὴν Παιδεία, δούλευαν φανατικὰ σ' αὐτὸν τὸ σκοπὸ. Ἐμόρφωσαν ἱεραποστόλους τῆς Ἀναγεννήσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ποὺ ὕστερα σκορπίζονταν στὰ πέρατα τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας γιὰ νὰ σφυρηλατοῦν στὰ παιδιὰ τῶν κνηρηγμένων χριστιανῶν τὴ συνείδηση τοῦ χρέους πρὸς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Ὁρθοδοξία. Ἐδίδασκαν τὸ παρελθόν, τὰ κλασσικὰ Γράμματα, ἀλλὰ καὶ μαθηματικά, καὶ ἀστρονομίαν, τὴν «κίνησιν τῆς γῆς καὶ τὴν πληθὺν τῶν κόσμων». «Ὅπου πρόοδος τῶν Ἐπιστημῶν καὶ Τεχνῶν, ἐκεῖ πλοῦτος καὶ δύναμις, ὅπου λείπουν αἱ Τέχναι καὶ Ἐπιστῆμαι, ἐκεῖ ἀθλιότης καὶ δυστυχία», ἐκήρυττε ὁ Διευθυντῆς τῆς Ἀκαδημίας τῶν Κυθωνιῶν τοῦ 1800, ὁ Βενιαμὶν ὁ Δέσβιος. Ἐκεῖ, σ' αὐτὴν τὴν Ἀκαδημίαν, κατάπληκτος ὁ περιηγητῆς *Didot* εὔρισκε στὰ 1816 νὰ διδάσκουν ἀπὸ σκηνῆς τοὺς «Πέρες» τοῦ *Aischylos*, καὶ τοὺς μαθητῆς νὰ μιλοῦν ἀναμεταξύ τους τὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ — σύμβολα ὄλα τῆς αἴγλης τοῦ παρελθόντος ποὺ ἔπρεπε νὰ γίνῃ κίνητρο γιὰ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Γένους. Ὁ Ρήγας, πεθαίνοντας, δὲν εἶχε γίνῃ μόνον προφήτης. Εἶχε γίνῃ καὶ παράδειγμα. Τὸ γλυκὺ τραγούδι τῆς ἐλευθερίας ποὺ ἔφαλλε θύμισε στοὺς Ἕλληνες αὐτὴν τὴν ἄλλη πατρογονικὴ τους δύναμη: τὴν ποίησιν, ποὺ γίνεται παιὰν καὶ ρομφαία καὶ θρίαμβος. Στὰ δημοτικὰ τραγούδια τῶν παλληκαριῶν, τὰ βουνὰ καὶ τὰ πουλιὰ καὶ τὰ ποτάμια καὶ τὰ ἄστρα κουβέντιαζαν ἀναμεταξύ τους καὶ λέγαν γιὰ ἐλευθερία. Καὶ στοὺς λογίους στίχους τῶν ἀνωνύμων Τυρταίων ἓνα ῥίγος μυστικὸ διαπεροῦσε τὶς λέξεις δίνοντάς τους μαγείαν καὶ δύναμιν:

«Ἐυπνήστε, τέκνα!

Φθάνει ὁ ὕπνος.

Τρέξατε ὄλα,

κ' ἦλθεν ὁ Δεῖπνος

ὁ μυστικός».

Παμπάλαιες προφητεῖες, κείμενα τῆς Γραφῆς, χρησμοί, δεισιδαιμονίες — ὄλα χρησιμοποιοῦνταν γιὰ νὰ ὑπηρετήσουν τὴν Ἀνάγκη ἐνὸς εὐφάντα-

στον λαοῦ πὸν ἠθέλεε νὰ πιστέψῃ καὶ νὰ ἐλπίσῃ. Γραμματικοὶ καὶ ἱερωμένοι ἀνέλυναν τὶς προφητεῖες τοῦ Ἀγαθάγγελου, τὴν Ἀποκάλυψη, τοὺς χρησμοὺς τοῦ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ, τοῦ Ἐπισκόπου Πατέρων Μεθοδίου. Οἱ ἀστρολόγοι μελετοῦσαν τὰ ἄστρα καὶ τὰ σημεῖα τοῦ οὐρανοῦ, μελετούσανε τὶς παρατηρήσεις τοῦ σοφοῦ Ρηγίνου, οἱ πιδ ἀπλοῖκοι διαβάζανε τὸ μέλλον στὶς πλάτες τῶν σφαγμένων κατσικιῶν καὶ τῶν προβάτων. Παντοῦ, μέσ' στὰ ὄνειρα καὶ μέσ' στοὺς χρησμοὺς καὶ μέσ' στ' ἄστρα καὶ στὰ κόκκαλα τῶν ζώων, σχεδιαζόταν, πνιγμένη σὲ χρυσὸ φῶς ὅπως στὰ εἰκονίσματα, ἡ Ἀνάσταση τοῦ Γένους.

Αὐτὴ ἦταν ἡ κατάσταση τῶν πνευμάτων στὸν κόσμον τῶν Ἑλλήνων, ἡ περιορθεύουσα ἀτμόσφαιρα, στὶς ἀρχὲς τῆς δεύτερης δεκαετίας τοῦ 19ου αἰῶνα. Οἱ λίγοι, οἱ σημαίνοντες — ὁ Καποδίστριας, καθὼς εἶδαμε, ὁ Ἄνθιμος Γαζής, ἄλλοι — ἦταν ἀκόμα διστακτικοί. Ἐνίσχυναν φιλομούσους ἐταιρείας, ἔλεγαν νὰ περιμένουμε νὰ ὠριμάσῃ ὁ καρπός. Ὅμως ἡ ψυχὴ τοῦ Ἑθνους ἦταν ἔτοιμη. Κάποιος ἔπρεπε νὰ δώσῃ τὸ ἔναυσμα.

Τότε, σ' αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ἱστορικὴ ὥρα, ἔτος 1814, ἦλθαν οἱ τρεῖς ταπεινοὶ Ἑλληγες, «οἱ ἐμποροῦπάλληλοι» τῆς Ὀδησοῦ, νὰ δώσουν σχῆμα στὰ ὄνειρα τοῦ Γένους, νὰ ἀποφασίσουν τὸν Ἀγῶνα, νὰ θεμελιώσουν τὸ σύστημα τῆς ἐξεγέρσεως. Προξενεῖ κατάπληξη ἡ τόλμη καὶ ἡ ἀποφασιστικότητά τους. Ἀλλὰ εἶναι φανερὸ ὅτι τοὺς κινεῖ τὸ μυστικὸ πάθος, ἡ φωνὴ ἢ ἐκ βαθέων τῶν προφητῶν, τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν μάντεων. Δὲν ἔχουν τίποτε στὰ χέρια τους ὅταν ἀποφασίζουν νὰ συστήσουν τὴ μυστικὴ Ἐταιρεία τους. Οὔτε ἀξιώματα, οὔτε κῦρος, οὔτε σχέσεις, οὔτε χρήματα. Ἡ Ἐταιρεία τους δὲν εἶχε καμιὰ σχέση μὲ τοὺς Καρμπονάρους — ὅπως θέλησαν νὰ ποῦν —, οὔτε ὑπῆρχε πίσω τους καμιὰ ξένη Δύναμις, ἢ Ρωσία, ὅπως ἄλλοτε ἢ Γαλλία πίσω ἀπ' τὸν Ρήγα. Ἦταν ταπεινοὶ ἄνθρωποι μὲ ψυχὴ πὸν ἔκαιε. Ὁρκίστηκαν κρατώντας ἓνα ποτήρι κόκκινο κρασί στὸ ἀριστερὸ χέρι, ἔχοντας τὸ δεξιὸ στὴν καρδιά, πάνω ἀπὸ ἓνα μαχαίρι, ἓνα σπαθὶ καὶ ἓνα κερὶ κίτρινο ἀναμμένο:

Εἶπαν:

«Ὁρκιζόμεθα ὡς τίμοι ἄνθρωποι, ὡς ἄνθρωποι οἱ ὅποιοι δὲν κινούμεθα ἀπὸ κανὲν ἄλλο αἴσθημα εἰ μὴ ἀπὸ τὸ πρὸς τὴν ἐλευθερίαν τῆς τα-

λαιπώρου πατρίδος μας, ἵνα συντρέξωμεν μὲ τὸν νοῦν, μὲ τὴν καρδίαν καὶ μὲ τὸ σῶμα μας εἰς τὴν ἐλευθερίαν... Ὁρκιζόμεθα ὅτι μεταξὺ ἡμῶν καὶ τῶν τωράντων τῆς πατρίδος μας τὸ πῦρ καὶ ὁ σίδηρος εἶναι τὰ μόνα μέσα τῆς διαλλαγῆς, καὶ τίποτ' ἄλλο...».

Ἐχοντας ἔτσι βάλει τὸ Θεὸ ἀνάμεσά τους, οἱ τρεῖς πρῶτοι Φιλικοὶ ἄρχισαν νὰ ὀργανώνουν καὶ τὸ σύστημα τῆς μυστικῆς τους Ἀδελφότητος. Ὁ Σκουφᾶς, πὺν εἶχε πρῶτος τὴν ἰδέα, συνέλαβε καθαρὰ καὶ τὸν χαρακτήρα τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας: Ὁχι τόσο γιὰ λόγους συνωμοτικούς, ὅσον γιὰ λόγους ψυχολογικούς ἢ Ὁργάνωσή τους ἔπρεπε νὰ θεμελιωθῆ ὡς ἓνας δεσμός μυστηριώδης, νὰ περιβληθῆ ἐξ ἀρχῆς τὴν ἀχλὺν τοῦ μυστηρίου, γιὰ νὰ ἐτοιμάσῃ τὸν πόλεμο καὶ τὴν ἐξέγερση. Ἡ Ἀρχή, ἀόρατος, ἔπρεπε νὰ κινή τὴ φαντασία, νὰ ὑποβάλλῃ, νὰ ἀφήνῃ νὰ ὑπονοηθοῦν πολλά. Οἱ Ἕλληνες εἶναι ἓνας λαὸς πὺν ἔμαθε νὰ τὰ ἀνάγῃ ὅλα στὰ μέτρα τοῦ ἀνθρώπου. Ἀκόμη καὶ τοὺς Θεοὺς του τοὺς εἶχε κατεβάσει, παλαιόθεν, ἀπὸ τὸν οὐρανὸ στὸν Ὀλυμπο, τοὺς φόρτωσε τὰ πάθη καὶ τὶς ἀδυναμίες του, ἀκριβῶς γιὰ νὰ τοὺς ἔχη συναντιλήπτορες στὰ δικά του πάθη καὶ στίς δικές του ἀδυναμίες. Στὴν περίπτωσι ἐνὸς ἀγῶνος πὺν ἄρχιζε γιὰ τὴν ἀπελευθέρωσι τοῦ Γένους, τὸ πρῶτο πὺν θὰ ἤθελαν ὅλοι νὰ ξέρον, ὁ κάθε κατηγούμενος στὴν Ἑταιρεία, θὰ ἦταν: ποιά εἶναι ἡ Κεφαλή; Καὶ βέβαια τὴν Κεφαλή αὐτὴ θὰ τὴν ἤθελαν οἱ πάντες στὸ μέγεθος τοῦ ἔργου. Οἱ τρεῖς πρῶτοι Φιλικοὶ ἀντιλαμβάνονται ὅτι τὸ πρῶτο μέλημά τους πρέπει νὰ εἶναι αὐτό: σ' ἓναν λαὸ πὺν δὲν ἀγαπᾷ τὸ μυστήριον, πρέπει νὰ τοῦ τὸ ἐπιβάλλουν ὡς Ἀνάγκη: «Ἀρχὴ ὑπάρχει — διεδίδετο χαμηλοφῶνως ἀπὸ στόμα σὲ στόμα. Ἀλλὰ τόσο εἶναι ὑψηλὴ καὶ ἀπόκρυφος, ὥστε δὲν συμφέρει νὰ τὴν γνωρίζῃ τις, μήτε πρέπει νὰ ἐρωτᾷ, διὰ νὰ μὴ προσκροῦῃ. Ὁ Ἕλλην, γνωρίζων ἀπλῶς τὴν ὑπαρξίν της, χρεωστῆ νὰ ἐκτελῆ πρόθυμος τὰς διαταγὰς της, ἐκπληρῶν οὕτω τὰ πρὸς τὴν θρησκείαν καὶ τὴν πατρίδα καθήκοντά του».

Ἐτσι, ὅλοι οἱ κατηγούμενοι ἐφαντάζοντο τὰ πάντα ἐκτὸς ἀπὸ ἓνα: τὴν πραγματικότητα. «Τοιαύτη εἶναι ἡ ἀδυναμία τῶν ἀνθρώπων — παρατηρεῖ ὁ χρονικογράφος τῶν Φιλικῶν. Τοὺς πλήττον ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὰ μεγάλα ὀνόματα, καὶ ὄχι τὰ μεγάλα πράγματα».

Τὸ ἄλλο πὸν ἔβαλαν ἀμέσως, ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή, ὡς θεμελιακὴ ἀρχὴ τοῦ συστήματός τους οἱ πρῶτοι Φιλικοὶ εἶναι ἡ Ἀρετὴ. Καὶ αὐτὸ δίνει τὸν βαθὺν χαρακτήρα τῆς πράξεως πὸν πᾶνε νὰ κινήσουν. Καθώρισαν ἑπτὰ βαθμοὺς τῆς ἱεραρχίας τῶν Φιλικῶν: Πρῶτα ἦταν οἱ Ἀδελφοποιοί, ὕστερα ἦταν οἱ Συστημένοι, οἱ Ἱερεῖς, οἱ Ποιμένες, οἱ Ἀρχιποιμένες, οἱ Ἀφιερωμένοι καί, τέλος, οἱ Ἀρχηγοὶ τῶν Ἀφιερωμένων. Ὅσο ἀνέβαιναν οἱ βαθμοὶ τῆς ἱεραρχίας τόσο αὐστηρότερα γίνονταν τὰ κριτήρια γιὰ τὴν εἰσοδογὴ τῶν μελῶν τῆς Ἑταιρείας. Καὶ τὰ κριτήρια αὐτὰ ἦταν πρωτίστως γιὰ τὸ ἦθος, τὴν ἀρετὴ καὶ τὴν ἀγάπη τῆς ἐλευθερίας. Οἱ Ἀδελφοποιοὶ ἐξετάζονταν ἂν «ἐγνωρίζοντο εἰλικρινεῖς ἐρασταὶ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς πατρίδος των καὶ ἐνάρετοι εἰς τὸν βίον των». Οἱ Συστημένοι ἐξετάζονταν σὸ ἦθος, στὴ διαγωγὴ, στὶς σχέσεις τους, στὴν κατάστασή τους. Ἀφοῦ ὁρκίζονταν τοὺς λέγανε: «Μὴ λησμονήσης ποτὲ τὸν ὄρκον τὸν ὁποῖον ἔκαμες ἐνώπιον τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ, συνιστάμενον εἰς τὸ νὰ φυλάξης τὸ μυστικόν, νὰ ἀγαπᾷς τὴν δυστυχημένην πατρίδα σου, καὶ νὰ εἶσαι ἐνάρετος εἰς τὴν διαγωγὴν σου... Ἡ βοήθειά σου γίνεται εἰς ὅλον τὸ δυστυχημένον Ἔθνος, διὰ νὰ ἐλαφρώσῃ βαρύτερον ζυγόν, ὑπὸ τὸν ὁποῖον στενάζει τόσοι αἰῶνας. Μὴ λησμονήσης ὅτι τὸ ἀμάρτημα, ἀργὰ ἢ ὀγλήγορα, παιδεύεται εἰς τοῦτον τὸν κόσμον. Ἄν δὲν λάβῃ εἰς τοῦτον τὴν πρέπουσαν ποινήν, οἱ στεναγμοὶ ἐνδὸς μεγάλου καὶ δυστυχοῦς Ἔθνους, ἀνεβαίνοντες ὡς ὁ καπνὸς εἰς τὸν Οὐρανόν, θέλουν ζητήσῃ τὴν τιμωρίαν του εἰς τὴν ἄλλην ζωὴν ἀπὸ ἐκεῖνον ὅστις ἐκδικεῖ τὴν παράβασιν καὶ κακίαν».

Στὸ βαθμὸ τῶν Ἱερέων τὰ πράγματα γίνονταν ἀκόμα πιὸ δύσκολα. Γιατὶ καὶ τὰ μυστικὰ πὸν θὰ μάθαινε ὁ ἱερεὺς ἦταν κρίσιμα γιὰ τὸ Ἔθνος καὶ γιὰ τὸ κίνημα. «Ἐσυγχωρεῖτο εἰς τὸν ὑποψήφιον νὰ στοχασθῇ ἂν ἦτο ἱκανὸς νὰ φυλάξῃ τὸ Μυστήριον μὲ κίνδυνον τῆς ζωῆς του, καὶ πᾶσαν ἐνδεχομένην σκληρὰν βάσανον. Ἀκόμη καὶ ὡς ὑποκείμενος πλέον εἰς τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ γίνεαι ὁ φονεὺς τοῦ παραβάτου τῶν ὄρκων, ὅστις ἤθελε τύχει, χωρὶς ἐξαίρεσιν καὶ τῶν πλησιεστέρων συγγενῶν του». Σὲ ἄκρα σιγῇ, «διὰ νὰ γίνεαι ἡ κατήχησις νήφουσα καὶ ἡσυχαστικὴ», λέγανε στὸν κατηγούμενο μερικὰ μόνο ἄρθρα τῆς Ἑταιρείας, στὸ σκότος τῆς νυκτὸς πὸν

τὸ φώτιζε ἓνα κερὶ κίτρινο ποὺ σήμαινε τὸ δι' αἵματος ἀποκτώμενον φῶς τῆς ἐλευθερίας. Περνοῦσε μὲ μέρη. Καὶ τὴν ἄλλη οἱ δύο ἄντρες, ὁ κατηχητῆς καὶ ὁ μνούμενος στὴν ἱερωσύνη, βρίσκονταν μόνοι σὲ μέρος μυστικό. Σ' ἓνα τραπέζι ἦταν ἓνα εἰκόνημα. Πλάι του ἄφηγε τὸ κερὶ του ὁ προσήλυτος. Γονάτιζε μὲ τὸ δεξιὸν του γόνυ. Ὁ κατηχητῆς σχημάτιζε ἀπάνω του τρεῖς φορὲς τὸ σημεῖον τοῦ Σταυροῦ, τοῦ ἔδινε νὰ φιλήσῃ τὴν εἰκόνα, νὰ κρατήσῃ τὸ κερὶ. «Αὐτὸ τὸ κηρίον εἶναι ὁ μόνος μάρτυς, τὸν ὁποῖον ἡ δυστυχῆς πατρίς μας λαμβάνει ὅταν τὰ τέκνα τῆς ὀμνύσῃ τὸν ὄρκον τῆς ἐλευθερίας των». Ὁ προσήλυτος ἔκανε τὸ σημεῖο τοῦ σταυροῦ καὶ ὠρρίζονταν τὸν μέγαν ὄρκο. Κείμενο, καθὼς εἶπαμε, στὸ ὕφος τῆς Βίβλου, ὠρίζε τὰ συνωμοτικὰ χρῆμα, ἀλλὰ προπάντων τὴν Ἀρετή: «... Ὁρκίζομαι νὰ προσέχω πάντοτε εἰς τὴν διαγωγὴν μου, διὰ νὰ εἶμαι ἐνάρετος. Νὰ εὐλαβῶμαι τὴν θρησκείαν μου, χωρὶς νὰ καταφρονῶ τὰς ἄλλας. Νὰ δίδω πάντοτε τὸ καλὸν παράδειγμα. Νὰ συμβουλεύω καὶ νὰ συντρέχω τὸν ἀσθενῆ, τὸν δυστυχῆ καὶ τὸν ἀδύνατον».

Ἔτσι καὶ στοὺς ὑπόλοιπους, τοὺς δύο ἀνώτατους βαθμοὺς: τῶν Ἀφιερωμένων καὶ τῶν Ἀρχηγῶν τῶν Ἀφιερωμένων. Ἀλλὰ ἐδῶ μὲ ὄρκους ἀκόμη πιὸ ἀλύγιστους καὶ αὐστηροῦς.

Τὰ πρῶτα χρόνια τῶν Φιλικῶν ἦταν δύσκολα. Δὲν τοὺς ἐμπιστεύονταν. Ὅταν ὁ Σκουφᾶς πλησίασε τὸν Ἄνθιμο Γαζῆ, ὁ τελευταῖος τοῦ εἶπε: «Σκουφᾶ, σεῖς εἶσθε νέοι. Καὶ θὰ κάμετε καλὰ ν' ἀφήσητε ἡμᾶς τοὺς γέροντας διὰ νὰ ἀκολουθήσωμεν τὸ στάδιον τῶν Φώτων». Ἀλλὰ μὲ τὸν καιρὸ, πρὸ πάντων ἀπὸ τὸ 1818 κ' ἔπειτα, τὸ πρᾶγμα φουντώνει. Οἱ πρῶτοι Φιλικοὶ γίνονται ἱεραπόστολοι καὶ ἀρχίζουν νὰ ὀργάνουν τις τεράστιες ἀποστάσεις, μὲ τὰ πρωτόγονα μέσα τῆς ἐποχῆς. Ἀπ' τὴν Ὀδησσὸ στὴ Μόσχα, στὴν Πετρούπολη, στὴ Μολδοβλαχία, στὴν Κωνσταντινούπολη, στὴν Ἰταλία, στὴν Ἑλλάδα. Ὁ ἀναγνώστης τῶν χρονικῶν τοῦ καιροῦ, τοῦ χρονικοῦ τοῦ Ἐμμανουὴλ Ξάνθου, μένει ἐκπληκτος ἐμπρὸς στὴ δύναμη, στὴν ἀντοχὴ, στὶς ταλαιπωρίες αὐτῶν τῶν ἱεραποστόλων, κατηχητῶν τῆς Φιλικῆς. Σ' ἓνα ἀπὸ αὐτὰ τὰ ταξίδια τοῦ Ἐξάνθου ἀκολούθησε τὸ ἐξῆς δρομολόγιο: Ἐφυγε ἀπ' τὴν Κωνσταντινούπολη, πῆγε στὸ Πήλιο νὰ συναντήσῃ τὸν Ἄν-

θιμο Γαζῆ, ἀπὸ κεῖ πῆγε στὸ Βουκουρέστι, ἔπειτα διῆλθεν ἐκ Κιεβίας, — ἀπὸ τὸ Κίεβο —, ἔφτασε στὴ Μόσχα καὶ ἀπὸ κεῖ στὴν Πετρούπολη! "Ὅλες αὐτὲς τὲς τεράστιες ἀποστάσεις μὲ ἄλογα, φυσικά, καὶ μὲ ταχυδρομικὰς ἄμαξες!

Ἀπὸ τὸ Μάρτιο τοῦ 1817 ἡ ἔδρα τῆς Ἑταιρείας μεταφέρθηκε μέσ' στὴν καρδιὰ τῆς Τουρκίας, στὴν Πόλη, πλάι στὴ φωτιά, πλάι στὰ ἀνάκτορα τοῦ Σουλτάνου. Τὰ πλοκάμια τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας τώρα ἀπλώνονται παντοῦ, σὲ ὅλα τὰ στρώματα τῆς κοινωνίας τῶν Ἑλλήνων. Ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης, δεσποτάδες, ἡγούμενοι, λόγιοι, ἔμποροι, ἄρματωλοί, βοσκοί, φαράδες γίνονται Φιλικοί. Ὁ Ἀναγνωστόπουλος ἐμύησε τὸν Παναγιώτην Σέκκερη, μὴν ἀπ' τὲς ὥραϊες μορφὰς τῶν Φιλικῶν. Ὁ Παναγιώτης Σέκκερης ἦταν μεγαλέμπορος στὴν Πόλη. Συγκινημένος πὸν ἡ Φιλικὴ Ἑταιρεία τὸν δέχτηκε στοὺς κόλπους τῆς ἔδωσε γιὰ πρώτη συνδρομὴ ποσὸ κολοσσιαῖο: 10.000 γρόσια.

— Τί εἶναι αὐτὰ τὰ χρήματα; εἶπε ἑκθαμβὸς ὁ Σκουφᾶς, ἄρρωστος βαριά, ὅταν τοῦ τὰ ἔδωσαν.

— Εἶναι ἡ συνεισφορὰ τοῦ Σέκκερη.

Ἀπὸ μὴ πολίχνη τοῦ Ἀντικοῦ Βοσπόρου, τὸ Ἀρναούτκιοι, πὸν τὸ εἶχαν κάμει ἔδρα τους οἱ κεφαλὰς τῶν Φιλικῶν, ξεκινούσε ἡ φλόγα τοῦ πάθους, ἔφτανε σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα, στὰ νησιά καὶ στὰ βουνά τῆς. Ὁ Πετρόμπεης, ὁ Κυριάκος Κουμπάρης, ὁ Διονύσιος Ρώμας, ὁ Διονύσιος Σολωμός, ὁ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανός, ὁ Παπαφλέσσας, ὁ Περραιβός, ὁ Ἀντώνιος Κριεζῆς, ὁ Ἀνθίμος Γαζῆς, χιλιάδες οἱ ἀνώνυμοι καὶ οἱ ταπεινοί, ἔγιναν Φιλικοί.

Ἀλλὰ τώρα πὸν τὸ κίνημα ἔπαιρνε τέτοια ἐκταση καὶ ἔφτανε σὲ τόσο σπουδαίους ἄνδρες πὸν ἔμπαιναν στὸ Μυστήριον, παρουσιάστηκε πιά ἀναπόφευκτη ἡ ἀνάγκη: ἡ Ἀόρατη Ἀρχὴ ἔπρεπε τώρα νὰ γίνῃ ἐπώνυμη. Δὲν μποροῦσαν πιά νὰ εἶναι Ἀρχὴ οἱ ταπεινοὶ ἔμποράκοι τῆς Ὀδησοῦ. Ἐπρεπε νὰ βρεθῆ ὁ ἓνας, ὁ σπουδαῖος Ἀρχηγός. Ὁ Σκουφᾶς εἶχε στὸ μεταξὺ πεθάνει. Τότε ἀναθέσανε στὸν Ξάνθο νὰ πάῃ στὴν Πετρούπολη, ἐφωδιασμένος καὶ μὲ συστατικὰ γράμματα τοῦ Ἀνθίμου Γαζῆ, νὰ φανερώσῃ τὸ μυστικὸν στὸν Καποδίστρια καὶ νὰ τοῦ ζητήσῃ νὰ ἀναλάβῃ τὴν Ἀρχηγία

τῆς Ἑταιρείας. «... Γίνεται ἐξαίρεσις, ὡς πρὸς τὴν φανέρωσιν τῆς Κινητικῆς Ἀρχῆς, τοῦ Ἐμμανουὴλ Ξάνθου, ὑπάγοντος εἰς ἐντάμωσιν τοῦ Κόμιστος Ἰωάννου, ἔχοντος τὴν ἄδειαν νὰ φανερώσῃ εἰς αὐτὸν μόνον τὴν Ἀρχήν, ὅστις ἐμβαίνων εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν κινούντων θέλει ὑπογράφει τοῦτο τὸ ὑποχρεωτικόν...». Αὐτὰ ἔγραφε ἡ ἐξουσιοδότηση πρὸς τὸν Ξάνθου οἱ «κινεῖν τὴν μηχανὴν τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας».

Ὁ Ξάνθος ἔφθασε τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1820 εἰς τὴν Πετρούπολιν καὶ συναντήθη μετὰ τὸν Καποδίστρια. Καθὼς γράφει ὁ ἴδιος ὁ Ξάνθος εἰς τὰ Ἀπομνημονεύματά του, ὁ Καποδίστριας ἀρνήθη. Ἐπεκαλέσθη τὴν ιδιότητά του ὡς Ὑπουργοῦ τοῦ Αὐτοκράτορος, ιδιότητα πρὸς τὴν ἐμπόδιζε νὰ ἀναλάβῃ τέτοιο ἔργον. «Ἄν οἱ Ἀρχηγοὶ σας γνωρίζουν ἄλλα μέσα πρὸς καθάρωσιν τοῦ σκοποῦ των ἃς τὰ μεταχειρισθῶσιν. Καὶ ἃς τοὺς βοηθήσῃ ὁ Θεός».

Τότε ὁ Ξάνθος, ξέροντας τὴν ἀνάγκη τοῦ νὰ βρεθῇ Ἀρχηγός, πῆρε τὴν πρωτοβουλία νὰ ἀπευθυνθῇ εἰς τὸν Πρίγκιπα Ἀλέξανδρον Ὑψηλάντην, τὸν στρατηγὸν ὑπασπιστὴν τοῦ Αὐτοκράτορος. Ὁ Πρίγκιψ τὸν ρώτησε πῶς περνοῦν οἱ ὁμογενεῖς εἰς τὴν Ἑλλάδα. Καὶ ὅταν ὁ Ξάνθος τοῦ εἶπε γιὰ τὴν τυραννίαν πρὸς τὸν βασιλεῦτα, ὁ πρίγκιψ εἶπε:

«Διατί καὶ οἱ Ἕλληνες δὲν προσπαθοῦν νὰ ἐνεργήσωσιν ὥστε, ἂν νὰ ἐλευθερωθῶσιν ἀπὸ τὸν ζυγὸν δὲν δύνανται, τοῦλάχιστον νὰ τὸν ἐλαφρώσωσιν;»

«Πρίγκιψ, τοῦ εἶπε ὁ Ξάνθος, μὲ ποῖα μέσα καὶ μὲ ποίους ὁδηγούς νὰ ἐνεργήσωσιν οἱ δυστυχεῖς Ἕλληνες; Αὐτοὶ ἔμειναν ἐγκαταλελειμμένοι ἀπὸ ἐκείνους οἵτινες ἠδύναντο νὰ τοὺς ὁδηγήσωσι. Ἴδου ὁ κόμης Καποδίστριας ὑπηρετεῖ τὴν Ρωσίαν, ὁ μακαρίτης πατήρ σας κατέφυγεν ἐδῶ, καὶ ὁ Καρατζᾶς εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ὑμεῖς ὁ ἴδιος, ὑπηρετοῦντες τὴν Ρωσίαν ἐχάσατε ὑπὲρ αὐτῆς τὴν δεξιὰν χεῖρα σας».

«Ἄν ἐγὼ ἐγνώριζον, εἶπε ὁ Πρίγκιψ, ὅτι οἱ ὁμογενεῖς μου εἶχον ἀνάγκη ἀπὸ ἐμὲ καὶ ἐστοχάζοντο ὅτι ἠδυνάμην νὰ συντελέσω εἰς τὴν εὐδαιμονίαν των, σοὶ λέγω ἐντίμως ὅτι ἠθέλον μετὰ προθυμίας κάμω κάθε θυσίαν, ἀκόμη καὶ τὴν κατάστασίν μου καὶ τὸν ἑαυτὸν μου ὑπὲρ αὐτῶν».

«Δός μοι, πρίγκιψ, τὴν χεῖρα σας εἰς βεβαίωσιν τῶν ὅσων ἐξεφράσθητε!», εἶπε ἐγερθεὶς, μὲ συγκίνησιν ψυχῆς, ὁ Ξάνθος.

Καὶ τὴν ἄλλη μέρα τοῦ ἐφανέρωσε τὸ μυστικόν.

«Ὁ Θεός, προῖγκιψ, τοῦ εἶπε στὸ τέλος, σᾶς προσκαλεῖ νὰ ὀδηγήσητε τὸν λαὸν αὐτόν, τὸν νέον Ἰσραήλ, εἰς τὴν γῆν τῆς Ἐπαγγελίας».

Ὁ Προῖγκιψ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης, μιὰ ἀπὸ τὶς εὐγενέστερες φυσιογνωμίες τοῦ Ἀργῶνος, ἔθεσε, πράγματι, ἀπὸ ἐκείνη τὴ στιγμή καὶ τὸν ἑαυτό του καὶ τὴν κατάστασίν του στὴ διάθεσιν τοῦ Γένους.

Ἦταν ἓνας ὠραῖος ἄνδρας, μορφωμένος, προσφιλὴς τοῦ Ἀυτοκράτορος καὶ τῆς Αὐλῆς του, παλληκάρι γερό, ὅπως βεβαίως τὸ κρεμασμένο ἄδειο μανίκι τοῦ κομμένου χειριοῦ του. Τὸ εἶχε χάσει τὸ χέρι του στὴ μάχη τῆς Δευρίας, στὸν πόλεμον κατὰ τοῦ Ναπολέοντος. Ὅπως θὰ τὸ βεβαιώσῃ ἡ μετέπειτα δραῖσις του, ἦταν φύσις ὄνειροπόλος. Καὶ εἶχε ζωηρὴ μέσα του καὶ παροῦσα τὴν προσταγὴ τῆς παραδόσεως. Οἱ πρόγονοί του, πὸν ξεκινούσαν ἀπὸ τοὺς βυζαντινοὺς ἄρχοντες τοῦ 1200, ὑπαγόρευαν κανόνες ζωῆς. Ὁ πατέρας του, ὁ Κωνσταντῖνος Ὑψηλάντης, ὁ τελευταῖος ἀπ' τοὺς ἡγεμόνες τῆς Μολδοβλαχίας πὸν εἶχε δώσει ἡ οἰκογένειά του, φεύγοντας τοὺς Τούρκους πὸν τὸν κατεδίωκαν, ἔφθασε στὸ Κίεβο. Ἐκεῖ ἀπηύθυνε στὸ Ρῶσον Στρατάρχην Προσορόβσκυ ἓνα ἔγγραφο πὸν τελείωνε ὡς ἐξῆς:

«Ἐζήσα, ὡς ὁ πατήρ μου, ἄνευ μομφῆς. Καθὼς αὐτός, ἔπαθον, καὶ ἀποθνήσκω ἄνευ γογγυσμοῦ διὰ τὸν αὐτὸν σκοπόν. Ἀφήνω τὸ παράδειγμα ἡμῶν ὡς κληρὸν εἰς τὰ πολυάρθρα τέκνα μου. Ἡ δὲ τελευταία ὑπὲρ αὐτῶν δέησίς μου πρὸς τὸν Θεὸν γίνεται οὐχὶ ἵνα ὦσιν εὐτυχέστερα, ἀλλὰ νὰ βιώσωσι καλὰ καὶ ἔτοιμα πρὸς πάσας τὰς θυσίας, ὡς οἱ πατέρες αὐτῶν».

Τὴν 12 Ἀπριλίου τοῦ 1820 ὑπεγράφη στὴν Πετρούπολιν τὸ πρακτικὸν μὲ τὸ ὁποῖον τὸ κίνημα τῶν Φιλικῶν καὶ ἡ Ἐπανάστασις τῶν Ἑλλήνων ἀποκτοῦσε Ἀρχηγόν. Ἐλεγε τὸ ἀπλούστατον ἱστορικὸν κείμενον:

«Κατὰ τὴν ἅπαξ ἐγκριθεῖσαν γνώμην, συνελθόντα τὰ μέλη τῆς Ἑλληνικῆς Ἐταιρείας καὶ συσκεφθέντα μετ' ἀκριβοῦς ἐρεῦνης καὶ ἐξετάσεως, ἐγνώρισαν Ἐπίτροπον Γενικὸν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐταιρείας τὸν ἐκλαμπρότατον πρόγκιπα κύριον Ἀλέξανδρον Ὑψηλάντην, ἵνα ἐφορευῇ καὶ ἐπιστατῇ ἐν πᾶσιν ἐφ' ὅσα κρίνονται ἄξια, ὠφέλιμα καὶ πρέποντα τῇ Ἑλληνικῇ Ἐταιρείᾳ.

Ἐν Πετρούπολει τῇ 12 Ἀπριλίῳ 1820

Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης, Ἰωάννης Μάνος καὶ Ἐμμανουὴλ Ξάνθος,
ὡς ἐκπρόσωποι τῆς Κινητικῆς Ἀρχῆς».

Ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης βεβαίωσε ἀργότερα ὅτι, ἀφοῦ ἀνέλαβε τὴν ἀρχηγία τοῦ Ἀγῶνος, συναντήθηκε μὲ τὸν Καποδίστρια:

«Ὁ κόμης Καποδίστριας, τὸν ὁποῖον συνεβουλεύθη, συνεφώνησε πρὸς τὴν γνώμην μου, εὔρε τὰ σχέδια καὶ τὰς παρασκευάς μου καλὰς καὶ καταλλήλους, καὶ μὲ συνεβούλευσε νὰ ἐνεργήσω καὶ νὰ ἐπιχειρήσω τὴν ἔναρξιν τούτων, χωρὶς δισταγμὸν διὰ τὴν ἐπιτυχίαν».

Μένει στὴν ἱστορία ἓνα ἐρώτημα ὡς πρὸς τὴ συνομιλία αὐτή: πῶς ἀκριβῶς ἔγινε; Ὁ κόμης Καποδίστριας πῆρε τὸ μυστικὸν τῆς στὸν τάφο του.

Στὰ τέλη τοῦ 1820 ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης ξεκίνησε ἀπὸ τὴν Πετρούπολη γιὰ τὸ ἱστορικὸν του ταξίδι. Ἐπῆγε πρῶτα στὸ Κίεβο, ὅπου ἔμεινε ἢ μητέρα του. «Ἐγονάτισε ἐμπρός της εἰς τὸ ἓνα γόνυ, καὶ ἀφοῦ ἐφίλησε τὸ χέρι της ἐξήτησε τὴν εὐχὴν της διὰ τὴν πατρίδα. Ἐκείνη τὸν ἔσφιξεν εἰς τὴν ἀγκάλην της καὶ τὸν ἐφίλησεν εἰς τὸ στόμα χωρὶς νὰ τοῦ ἀπαντήσῃ. Ἡ ἰδία εἶχε χύσει πολλὰ δάκρυα καὶ εἶχε πολλὰς ἀγωνιώδεις νύκτας ἀπὸ τὸν καιρὸν τῆς νεότητός της. Ἐκρατοῦσεν τὸ χέρι του εἰς τὰ δικὰ της καὶ τὸν ἐκοίταζε σιωπηλῆ, μὲ τὰ δάκρυα εἰς τὰ μάτια. Ὡσὰν νὰ προσέβλεπεν ὅτι ὀλίγον ἀργότερα θὰ ἄφηγε τὰς σπαρακτικὰς καὶ ματαιὰς κραυγὰς τῶν ἐκκλησιῶν της πρὸς δύο αὐτοκράτορας, διὰ νὰ λυπηθοῦν τὸν υἱὸν της. Ἀλλὰ δὲν ἐτολμοῦσε νὰ τὸν ἐμποδίσῃ».

Στὶς 24 Φεβρουαρίου τοῦ 1821, ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης, Γενικὸς Ἐπίτροπος τῆς Ἀρχῆς, υπέγραφε τὴν πρώτη ἐπαναστατικὴ προκήρυξη ἀπὸ τὸ Στρατόπεδον τοῦ Ἰασίου. Ἡ ἐπανάσταση τῶν Ἑλλήνων ἄρχιζε στὴ Μολδοβλαχία. Στὴν Ἐκκλησίαν τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν τοῦ Ἰασίου χοροστατοῦσε λαμπροφορεμένος ὁ Μητροπολίτης Βενιαμίν. Μπροστὰ στὸ μητροπολιτικὸν θρόνον, ἐπάνω σ' ἓνα μικρὸν τραπέζι, ἦταν ἀποθεμένον τὸ σπαθὶ τοῦ Ὑψηλάντη. Ὁ Δεσπότης εἶπε τὸν Ψαλμὸν τοῦ Δαβὶδ «Περίζωσε τὴν ρομφαίαν σου...», ἐπῆρε τὸ σπαθὶ καὶ τὸ ἔδωσε στὴ ζώνη τοῦ Ἀρχηγοῦ. Τὸ πλῆθος ζητωκραύγασε. Ὑψωσαν τὴ σημαίαν: Στὴ μὲν πλευρὰ της εἶχε τὸ Σταυρὸν, τὴν Εἰκόνα τοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου καὶ τῆς Ἁγίας Ἐλένης καὶ τὴ φράση: «Ἐν τούτῳ νίκα». Στὴν ἄλλη, τὸ σύμβολον τοῦ φοίνικος: «Ἐκ τῆς στάκτης μου ἀναγεννώμαι».

Ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης ξιφούλησε καὶ ἀπήγγειλε τὸν ὄρκο τῆς Ἐλευθερίας τῆς πατρίδος του. Τὸ ἔργο τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας, αὐτὸ τὸ ἔργο τοῦ πάθους τῶν φλογερῶν ταπεινῶν ἀνθρώπων πρὸς τὸ κίνησαν, ἔβρισκε ἐκείνη τῇ στιγμῇ τὴν κορύφωσή του. Ἄρχισε ὁ ἀγώνας, οἱ μέρες τῆς δόξης, τῶν δακρύων καὶ τοῦ αἵματος.

Οἱ μυστικοὶ δραματισμοὶ τοῦ Ὑψηλάντη νὰ ἀναστήσῃ μέσ' στὴν ἴδια τὴν Κωνσταντινούπολη τὴν αὐτοκρατορία τοῦ Βυζαντίου θὰ ἔβρισκαν εὐθὺς ἀμέσως ἀντιμέτωπη τὴν ὀδυνηρὴν πραγματικότητα. Ὁ Ἀρχηγὸς τῆς Κινητικῆς Ἀρχῆς εἶχε κάμει ὄνειρα καὶ σχέδια νὰ κάψουν οἱ Φιλικοὶ στὴν Πόλη τὸν τουρκικὸ στόλο, νὰ συλλάβουν τὸ Σουλτάνο, νὰ κυριεύσουν τὴν βασιλίδα. Ὁ Σέκκερης συμβούλευε φρόνηση, μνηοῦσε πὸς αὐτὰ εἶναι δύσκολα πράγματα, εἶναι χίμαιρες· καὶ ὁ Ὑψηλάντης ἀδημονοῦσε, θύμωνε.

«Διατί ἀπογοητεύεις τὸν ἀρχηγὸν μὲ τὸν σκεπτικισμόν σου;» τοῦ ἔγραφε ὁ Ξάνθος.

«Μοῦ λέγεις, ἀποκρίθηκε ὁ Σέκκερης, νὰ γράφω εἰς τὸν Ὑψηλάντην πράγματα σωστά, ἱερὰ καὶ οὐσιώδη, καὶ ὄχι σκοτεινιασμένα καὶ ἀπελπισμένα ἀπὸ τὴν φοβισμένην φαντασίαν. Τοιαύτας εἰδήσεις, πρέπει, κύριε, νὰ προσμένῃς εἰς τὸ ἐξῆς ἀπὸ ἐμέ, ἐπειδὴ τώρα ἐμβῆκεν εἰς τάξιν τὸ πρᾶγμα».

Ἡ ἄλλη ὀδυνηρὴ εἶδηση ἤρθε ἀπὸ τὸ Διῦμπαχ, ὅπου οἱ δύο αὐτοκράτορες, τῆς Ρωσίας καὶ τῆς Αὐστρίας, ἐπιβεβαίωσαν τὴν πίστη τους εἰς τὰ δόγματα τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας. Ὁ Τσάρος Ἀλέξανδρος ἀπεκήρυξε τὸ κίνημα τοῦ Ὑψηλάντη. Καὶ ἡ ἀποκήρυξις αὐτὴ ἐστάλη εἰς τὸν πρίγκιπα μὲ ἰδιόχειρο γράμμα τοῦ Ἑλληνοῦ Ὑπουργοῦ τοῦ Ρωσικοῦ Ἀνακτοβουλίου, τοῦ Κόμιστος Καποδίστρια.

Ἐγραφε ὁ κόμισ:

«... Ὁ Αὐτοκράτωρ ἐδοκίμασε λύπην τοσοῦτον μᾶλλον βαθεῖαν, ὅσον εἴματα τὸ εὐγενὲς τῶν αἰσθημάτων σας, τῶν ὁποίων ἐδώκατε πείραν ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῆς Μεγαλειότητός του. Ἡ αὐτοκρατορικὴ Μεγαλειότης του ἦτο, λοιπόν, μακρὰν παντός φόβου ὅτι δύνασθε ποτὲ αἰφνης νὰ παρουσιασθῆτε ὑπ' αὐτοῦ τοῦ πνεύματος τῆς σκοτιδιτιάσεως, ὅπερ φέρει τοὺς ἀνθρώπους τοῦ αἰῶνος μας νὰ ζητήσωσιν εἰς τὴν λήθην τῶν πρώτων χρεῶν των ἐν ἀγα-

θόν, τὸ ὁποῖον οὐδέποτε τις δύναται νὰ ἐλπίσῃ εἰ μὴ μόνον ἀπὸ μιᾶς ἀκριβοῦς διατηρήσεως τῶν κανόνων τῆς θρησκείας καὶ τῆς ἠθικῆς... Ἡ Ρωσία εἶναι εἰς εἰρήνην μετὰ τῆς ὀθωμανικῆς μοναρχίας. Ἡ εἰς τὴν Μολδαβίαν ἐκτραγεῖσα δημεγεροσία δὲν δύναται κατ' οὐδένα λόγον νὰ δικαιώσῃ διάρρηξιν μετὰ τῶν δύο Δυνάμεων. Ὅθεν ἤθελεν εἶσθαι τρόπος ἐχθρικός πρὸς αὐτόν, ἤθελεν εἶσθαι ἐν ἐνὶ λόγῳ ἀθέτησις τῆς πίστεως τῶν συνθηκῶν, βοηθοῦντες, καίτοι διὰ σιωπηλοῦ αἰσθήματος, μίαν ἀποστασίαν, τῆς ὁποίας τὸ σκοπούμενον εἶναι νὰ καταστρέψῃ μίαν Δύναμιν, πρὸς τὴν ὁποίαν ἡ Ρωσία ἐκήρυξε καὶ κηρύττει ὅτι ἔχει στερεὰν ἀπόφασιν νὰ διαφυλάττῃ σταθερὰς σχέσεις εἰρήνης καὶ φιλίας».

Καὶ ἡ κατάληξις τῆς τρομερᾶς πρὸς Ὑψηλάντην ἐπιστολῆς: «Μήτε ἡ ἐκλαμπρότης σας, μήτε οἱ ἀδελφοὶ σας εἶσθε πλέον εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Αὐτοκρατορικῆς του Μεγαλειότητος. Ἡ πριγκίπισσα Ὑψηλάντη θέλει ὅμως εἶσθαι ὑπὸ τὴν ὑπεράσπισίν του, ἀλλ' εἰς ὅ,τι ἀποβλέπει τὸ ὑποκείμενόν σας ὁ Αὐτοκράτωρ δὲν συγχωρεῖ, ἐπ' οὐδεμιᾶ ὑποθέσει, νὰ ἐπανέλθητε εἰς τὴν Ρωσίαν. Ὑπογραφή: Κόμης Καποδίστριας».

Ἀπὸ περιήπου μῆνες ἀργότερα, στὶς 6 Ἰουνίου τοῦ 1821, ἡ μοῖρα τοῦ ὄνειροπόλου Ἀρχηγοῦ τῆς Κινητικῆς Ἀρχῆς τῶν Φιλικῶν ἐτελείωνε στὸ Δραγατσάνι, μέσα σὲ μιὰ λάμψη νεότητος καὶ θυσίας, στὴ λάμψη τῆς καταστροφῆς τοῦ Ἱεροῦ Δόχου. Μπῆκαν, λέει, οἱ νέοι στὴ μάχη, ἐνῶ ἡ μουσική τους παιάνιζε τὸν Ὑμνον τοῦ Ὑψηλάντη, μπῆκαν στὴ μάχη τραγουδώντας, μὲ τὰ χιονάτα λοφία τους, ὄλο φλόγα στὰ μάτια καὶ στὴν καρδιά. Καὶ ἔπεσαν ὡς Ἕλληνες.

Ἡ ἐπανάστασις στὴ Μολδοβλαχία ἐτελείωνε, γιὰ νὰ ἀνάψῃ μέσ' στὸ σῶμα τῆς Ἑλλάδος καὶ νὰ κορυφωθῇ μετὰ τὴν Ἑλευθερία.

Σήμερα τὸ πρωί, 150 χρόνια ἀπὸ τὴν ἴδρυσή τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας, πὺν ἀποφασίστηκε σ' ἐκείνην τὴ νύχτα τῆς Ὀδησοῦ, ἡ ἐλληνικὴ γῆ δέχτηκε ἐπιτέλους τὰ ὅσα τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντη. Ἀπὸ δῶ καὶ πέρα ὁ πρῆγινυθὰ ἀναπαύεται ἡσυχος, κοντὰ στὴν οἰκογένειά του, πὺν μέλη της παρευρίσκονται ἀπόψε σ' αὐτὴν τὴν αἶθουσα, κάτω ἀπὸ τὸ ζεστὸν ἥλιο τῆς πατρίδας του πὺν μὲ τρόπον τόσον φλογερό, τόσον ὄνειροπόλο, θέλησε νὰ

τὴν ἀναστήση, βλέποντας αὐτὴν τὴν ἀνάσταση ὡς Ἀνάσταση τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας. Ἐπὶ ἕξ ὀλόκληρα χρόνια, μέσ' στὴ φορικτὴ εἰρκτὴ τοῦ Φρουρίου τοῦ Μονγκάτις, ὅπου τὸν κρατοῦσε τραγικὸν δεσμώτη τὸ πνεῦμα τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας — ὅταν ζήτησε ἄσυλο ὁ Ὑψηλάντης μετὰ τὴν καταστροφή τοῦ Δραγατσανίου — κάθε μέρα καὶ κάθε νύχτα, ἄρρωστος, θὰ ὄνειρευνόταν αὐτὸν τὸν ἥλιο τῆς Ἑλλάδος. Μάταια ἔστειλε τότε τὶς ἐκκλήσεις τῆς στοῦς ἰσχυροῦς τῆς Εὐρώπης ἢ γερόντισσα Πριγκιπέσσα Ἐλισάβετ Ὑψηλάντη, ἢ ἄλλοτε ἡγεμονὶς τοῦ Φαναρίου. Τῆς εἶχαν δημεύσει ὅλη τὴν περιουσίαν στὴ Ρωσία, τῆς ἔλειπε, λέει, ἀκόμη καὶ τὸ λάδι γιὰ τὸ καντήλι τῆς.

Ὅταν οἱ Αὐστριακοὶ ἀποφυλάκισαν τὸν πρίγκιπα ἦταν πιά ἀργά. Δίγες μέρες μετὰ τὴν ἀποφυλάκισή του ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης πέθανε στὴ Βιέννη, 9 Ἰανουαρίου τοῦ 1828. Ἐτοιμοθάνατον τὸν βρῆκε ἓνας συμπολεμιστῆς του τοῦ Ἱεροῦ Λόχου, ὁ Λασάνης. Τοῦ ἔφερε τὴν ἐφημερίδα τοῦ τόπου, τὸν *Αὐστριακὸν Παρατηρητήν*.

— Τί νέα γράφουν; ρώτησε ἀργά τὸν συμπολεμιστῆ του ὁ πρίγκιπ.

— Ὁ Καποδίστριας ἔφθασε στὴ Μάλτα. Μιὰ φρεγάδα ἀγγλικὴ τὸν περιμένει νὰ τὸν μεταφέρει στὴν Ἑλλάδα, τοῦ ἀποκριθῆκε ὁ Λασάνης.

— Ἄς ἔχει δόξαν ὁ Θεός, μουρμούρισε ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης.

Ἄρχισε νὰ ψελλίζη τὸ Πάτερ ἡμῶν. Ἀλλὰ πρὶν τελειώσῃ τὴν προσευχή του εἶχε ξεψυχήσει.

Ἡ Ἑλλάς, ἐν γνάμων, 150 χρόνια ἀπὸ τὴν ἡμέρα ἐκεῖνη τοῦ 1814, ἐνθυμεῖται τὸ ἔργο τῶν Φιλικῶν. Ὁ θαυμάσιος ποιητῆς τοῦ Ἰονίου συνώμισε τὸ πάθος τοὺς λαμπρὰ στοὺς ἐξαίσιους στίχους του. Τοὺς ἐπαναλαμβάνουμε σήμερον, ὅλοι οἱ Ἕλληνες, ὡς παιάνα καὶ ὡς ἐπιτύμβιον:

Ὅσοι τὸ χάλκεον χέρι
βαρὸν τοῦ φόβου αἰσθάνονται
ζυγὸν δουλείας ἄς ἔχωσι
Θέλει ἀρετὴν καὶ τόλμην
ἢ ἐλευθερία.